

AVİM
AVRASYA İNCELEMELERİ MERKEZİ
CENTER FOR EURASIAN STUDIES

FENER - MOSKOVA SAVAŞI'NDA YENİ ETAP - 08.08.2018

Deniz BERKTAY

Blog No: 51
09.08.2018

Deniz BERKTAY – Kiev

Bu yıl, Ortodoks dünyasının iki önemli kutbu olan Fener Patrikhanesi ile Moskova Patrikhanesi arasında belki de bu zamana kadarki en büyük krizin patlak vermesi bekleniyor. Zira Fener Patrikhanesi, hem Rusya yönetiminin, hem de Rus Ortodoks Kilisesinin (Moskova Patrikhanesi) büyük önem verdiği Ukraynayı, kendi ruhani alanı içinde ilan etti ve Ukraynada Rus Kilisesinden ayrılan milliyetçi rahiplerin kurduğu Kiev Patrikhanesini resmen tanımaya hazırlanıyor. Bu konuda, ABDnin Fener Patrikhanesine ve Ukraynadaki milliyetçi rahiplere etkin destek verdiğine yönelik haberler basında yer aldı. Başlangıçta Fener Patrikhanesinin bu kararı temmuz ayı sonunda (Rusların ve Ukraynalıların Hristiyanlığı kabulünün 1030. yıldönümü kutlamaları öncesinde) alması bekleniyordu. Şimdiyse, Fener Patrikhanesi Sinodunun Eylül ayı başında yapacağı toplantıda alınması beklenmekte.

Ortodoks toplumlarda kilisenin milli kimlik inşasında nasıl önemli bir yere sahip olduğunu, bağımsızlığını kazanmak isteyen ve nüfusunun büyük çoğunluğunu Ortodoksların oluşturduğu milletlerin kimi zaman bağımsız devletten önce bağımsız milli kiliseye sahip olmaya çalıştıkları (Bulgarlar gibi) hatırlanırsa, Fener Patrikhanesinin Moskova Patrikhanesiyle Ukrayna konusunda giriştiği mücadelenin sıradan bir dini çatışma olmadığı görülür. Bu mücadele, bir yönüyle, Ukraynanın Rusyayla her anlamda bağlarının kopartılması meselesidir. Öte yandan, Fener Rum Patrikhanesi ile Moskova Patrikhanesi arasında Soğuk Savaş döneminden bu yana şiddetli gerilimlerin yaşandığı ve Fenerin ABD; Moskova Patrikhanesinin ise Kremlin yönetimine paralel şekilde politikalar uyguladığı

hatırlandığında, bu mücadelenin aynı zamanda, ABD-Rusya çatışmasının dini ayağını oluşturduğu anlaşılır. Bu coğrafyada on bir yıldan bu yana gazetecilik yapan ve Ortodoks dünyasını yakından takip eden biri olarak, konuyu çeşitli boyutlarıyla ortaya koymaya çalışacağım.

Milli Kimlik İnşasında Kilisenin Önemi

Ukraynalılar, tıpkı Rus ve Beyaz Ruslar (Belaruslar) gibi, Doğu Slavlarının bir kolu. Ukrayna, 45 milyonluk nüfusuyla ve Avrupada Rusya ve Türkiyeden sonra yüzölçümü bakımından üçüncü büyük ülke olmasıyla, hem Rusya hem de Batı açısından büyük önem taşıyor. Ukrayna toplumunun büyük çoğunluğu, Hristiyanlığın Ortodoksluk mezhebine mensup. Ancak Sovyetler Birliğinin dağılıp Ukraynanın bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından bu yana, Ukrayna Ortodoksları, üç ayrı kiliseye bölünmüş durumda. Bunlardan birincisini, Moskova Patrikhanesinin Kiev Metropolitliği oluşturuyor (metropolit, Ortodoks kiliselerinde patriğin bir altında, piskoposun ise bir üstünde yer alan bir makam). Bunun dışında, Rusyadan her alanda ayrılmak gerektiğini savunan Ukraynalı papazlar, iki ayrı kilisede toplanmış durumda. Bir grup, Kiev Patrikhanesi adlı bir kilisenin etrafında birleşmiş, diğer grup ise, Ukrayna Otosefal Ortodoks Kilisesini kurmuş durumda. Fakat sözünü ettiğimiz bu iki milliyetçi kilise, dünyadaki diğer Ortodoks kiliseleri tarafından tanınmış değil. Ukraynadaki Batı yanlısı yöneticiler, bu iki kilisenin birleşerek Fener Patrikhanesi tarafından tanınmasını ve böylelikle Ukraynanın Rusyadan her alanda kopmasını sağlamaya çalışıyorlar. Rusyadan bağımsız ve Ukrayna milliyetçisi ve Batı yanlısı çizgideki bir Ukrayna kilisesinin, Rus kimliğinden tamamen bağımsız bir Ukrayna kimliğinin yaratılmasında da çok önemli bir aşama olacağı düşünülüyor.

Yeri gelmişken belirtelim, Ukrayna, Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından, eski Sovyet coğrafyasında ulusal kimlik kriziyle en fazla karşı karşıya kalan iki ülkeden biri oldu (diğeri de, yine bir Doğu Slav toplumu olan Beyaz Ruslardır). Zira, birincisi, Ukrayna, diğer pek çok eski Sovyet cumhuriyeti gibi, bağımsızlığını bir kurtuluş savaşı sonucunda elde etmemiş, Sovyetler Birliğinin dağılması sonucunda bağımsız kalmıştı. Bağımsızlığın savaşsız şekilde elde edilmesi nedeniyle, ülke genelinde ulusal bilinç, yakın yıllara kadar, Ukraynalı aydınların ve siyasetçilerin pek çoğunun da kabul ettiği gibi, zayıf durumdaydı. Meseleyi daha da zorlaştıran bir nokta, Ukraynalıların Ruslarla aynı kökten gelmesi ve kültürel yakınlıklarıydı. Diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinde de (mesela Gürcistanda veya Ermenistanda) insanlar Rusyayla mı yoksa Batıyla mı yakın ilişki kurulmalı sorusuna farklı cevaplar vermiş ve farklı siyasi eğilimlere girmiştir. Fakat bu ülkelerde hiç kimse, acaba biz Gürcü değil de Rus muyuz? sorusunu sormamıştır, çünkü dilsel ve kültürel açıdan, bir Ermeninin veya Gürcünün Ruslardan tamamen farklı olduğu, aşikârdı. Ukraynadaysa, bağımsızlığın elde edilmesinden sonra yöneticiler, Ukrayna ulusal kimliğinin inşasına yönelmiş ve kamuoyuna, Ukraynanın Rusyadan farklı olduğunu anlatma çabasına girmişti. Ukraynanın ikinci cumhurbaşkanı olan ve ülkeyi tam on yıl yönetmiş olan Leonid Kuçmanın meşhur kitabının başlığı, yöneticilerin bu kaygısını anlatmaya yeter: Kitabın adı, Ukrayna, Rusya Değildirdir ve Ukraynanın özellikle ilk dönemdeki yöneticileri, Ukraynanın Rusya olmadığını hem ülke içinde, hem de uluslararası alanda anlatabilmek için yoğun çaba sarf etmişlerdi.

Ukrayna Yöneticilerinin Milli Kilise Kurma Çabaları

Ukraynada birleşik ve bağımsız bir milli kilise kurulması ve bunun Fener tarafından tanınması konusundaki en yoğun girişimler, bundan tam on yıl önce, Viktor Yuşçenkonun cumhurbaşkanlığı zamanında yapılmış ve Yuşçenko, Doğu Slavlarının Hristiyanlığı kabulünün 100. yıldönümü etkinliklerine Fener Rum Patriğini davet etmiş, ancak Fener Patriği, o dönemde Moskova Patrikhanesini doğrudan karşısına almaktan çekinmişti. Üstelik de, Moskova Patrikhanesi taraftarlarının Kievde yaptıkları kitlesel gösteriler, Fener Patriğine, Ukraynada Rusyadan bağımsız kilise kurma çabasının büyük tepki çekeceğini göstermişti. Fakat şimdi, Fener Patriğinin tavrının farklı olduğunu görüyoruz.

Bu yıl bu gerginlik, Ukrayna Cumhurbaşkanı Petro Poroşenkonun girişimiyle Ukrayna Parlamentosunun Fener Rum Patrikhanesine Ukraynada milliyetçi rahiplerin kurduğu kiliseleri tanıması talebini içeren bir kararı kabul etmesiyle başladı. Ukrayna Cumhurbaşkanı Petro Poroşenko da, bu yılki Türkiye ziyaretinde İstanbulda Fener Rum Patriğini ziyaret ederek, bu konuda destek istedi. Toplantıdan sonra yaptığı açıklamada da Poroşenko, Ukraynanın mili bir Ortodoks kilisesine sahip olmaya hiç bir zaman olmadığı kadar yakın olduğunu söyledi. Fener Rum Patriğinin son haftalarda yaptığı açıklamalar da, Fener Patrikhanesinin Ukraynada milliyetçi çevrelerin Ukraynayı dini açıdan Rusyadan tamamen koparmaya yönelik girişimlerine destek verdiğini ve Ukraynada Rus Kilisesinden bağımsız bir kiliseyi tanıma eğiliminde olduğunu gösteriyor. Rusya yönetiminin ve Moskova Patrikhanesinin Feneri bundan vazgeçirmeye yönelik açıktan yaptığı girişimlerin, Fenerin bu konuda atacağı nihai adımı geciktirmekle birlikte, onu bundan tamamen

vazgeçirmeye □□□ azından bu aşamada- yetmediği görülüyor. Bunun dışında, Ukrayna devlet adamları, özellikle Ortodoks nüfusa sahip ülkelere yaptıkları ziyaretlerde, buralardaki kiliseleri, Ukrayna milliyetçilerine destek vermeye çağırıyorlar. Mesela, Ukrayna Cumhurbaşkanı Petro Poroşenkonun geçen ay Sırbistana yaptığı seyahatte Ukraynanın geleneksel müttefiki Hırvatistanı ve Arnavutları kızdıracak şekilde Sırbistanı destekleyen açıklamalar yapması ve Sırp Patriği Pavel ile görüşmesi, bu amaca yönelikti. Aynı şekilde, Ukrayna Parlamento Başkanı Andrey Parubiy, Gürcistana yaptığı ziyarette, Gürcü Ortodoks Patriği İlia ile görüşerek, Ukrayna Kilisesinin kurulması konusunda destek istedi.

Rusyanın ise tam karşı yönde, Ukraynanın bu girişimlerinin boşa çıkartılması yönünde çaba içinde olduğunu görüyoruz. Nitekim, geçen ay Yunanistandan Rus diplomatların sınırdışı edilmesinde, Yunan Kilisesini Ukrayna Kilisesinin kurulması projesine karşı tavır alma konusunda diplomatlık mesleğinin gereklerini aşacak şekilde hareket etmelerinin etkisinin olduğu söyleniyor.

Ukraynanın Rusya Açısından Önemi

Ukraynada 2014 yılında meydana gelen Batı yanlısı devrim ve ardından Rusyanın Ukraynaya ait Kırım Yarımadasını yasadışı bir şekilde ilhak etmesi, dünya gündeminde yıllar yılı alt sıralarda yer almış olan Ukraynanın, Batıyla Rusya arasındaki en önemli çatışma alanlarından biri olduğunu göstermişti. Bir tarafta Zbigniev Brzezinski gibi ABD yönetimine yakın strateji uzmanları, diğer taraftaysa Aleksandır Dugin gibi Kremlin yönetimine yakın strateji uzmanları, Ukraynanın Rusya açısından yaşamsal önem taşıdığı konusunda hemfikirdir. Rusya, eski Doğu Bloku ve eski Sovyet cumhuriyetlerinden pek çoğunun kendi nüfuz alanından çıkıp Batıya entegre olmasını kabullenebilir, ama Ukraynanın kendisinden kopmasını kabullenemez. Çünkü Ukraynanın tamamen Batının nüfuz alanına girmesi (veya Batı dünyasıyla bütünleşmesi) halinde Rusya, Balkanlar, Orta Avrupa ve Karadenize erişim imkânlarını büyük ölçüde yitirmekle kalmayacak, Rus ulusal kimliğinin ne olduğunu açıklama konusunda da sıkıntıya düşecektir. Zira, Ruslar, bugün Ukraynanın başkenti olan Kievin, tarihteki ilk Rus başkenti olduğunu söyler. Onlara göre, Kiev, Rus şehirlerinin anasıdır. Ukraynalılar ve Beyaz Ruslarla birlikte Doğu Slavları grubuna mensup olan Ruslar, tarihteki ilk büyük Doğu Slav devleti olan ve 800lü yıllarla 1200lü yıllar arasında varolan Kiev Prensliği devletinin bir Rus devleti olduğunu, Ukraynalı kimliğinin ise sonraki yüzyıllarda Polonyalıların etkisiyle ortaya çıkan daha yeni bir kimlik olduğunu savunur. Ukrayna milliyetçileri ise, Doğu Slavlarının bu ilk büyük devleti olan Kiev Prensliğinin bir Ukrayna devleti olduğunu savunarak, bugünkü Rusların, kuzeybatıya giden bazı Slav kabilelerinin Türkler ve Finlilerle karışması sonucunda tarih sahnesine çıktığını savunur. Yani, her iki taraf da, sözü, asli olan biziz. Diğer taraf ise bir yan üründür demeye getirir. Başka bir deyişle, Ukrayna milliyetçileri, Rusların Slav dünyasının ağabeyi olma iddiasına kesinlikle karşı çıkarak, ağabeylik taslayacak biri varsa, biziz. Ruslar, tarih sahnesine çok daha geç çıkmış bir millettir der. Ukraynadaki milliyetçi rahiplerin lideri Kiev Patriği Filaret de, geçtiğimiz günlerde, Ukrayna Kilisesinin Rusyadan bağımsız olması, Rus Kilisesine ve Rusyaya büyük bir darbe olacak ve Rusların kendi tarihlerini yeniden yazmaları gerekecek diyerek, meselenin dinden ibaret olmadığını açıkça ifade etmişti.

Ruslar ve Ukraynalılar, Nasıl Hristiyan Oldu?

Doğu Slavlarının Hristiyan olması, sözünü ettiğimiz bu Kiev Prensliği dönemine rastlar. Kiev Prensi Vladimir, o zamanlar daha ziyade bir kabile federasyonu durumunda olan prensliği merkezi bir devlete dönüştürmek ister. Oysa ki, Slavların o zamanki dini olan putperestlik, merkezileşmeye imkan vermemektedir. Zira putperestlikte neredeyse her köyün kendi tanrısı vardır. Bu şartlarda ülkedeki herkesin aynı dine inanmasının ve aynı dini otoritelere bağlı olmalarının ülkeyi daha kolay bütünleştireceğini düşünen Prens Vladimir, bir rivayete göre, Müslümanların ve Musevilerin temsilcileriyle görüşür, fakat tatmin olmaz. Hristiyanlığın ise, o zamanlar iki büyük kolu vardır: Katoliklik ve Ortodoksluk. Yine aynı rivayete göre, Vladimir, adamlarının bir kısmını Almanyaya Katolikliği incelemeye, diğerlerini ise, Bizansa (İstanbula) Ortodoksluğu incelemeye gönderir. Almanyaya gidenler, Katolikliği pek beğenmez. Bizansa (İstanbula) gelenler ise, Ayasofyadaki ibadetin büyüsüne kapılırlar ve döndüklerinde hükümdara, Ayasofyada bir ayine katıldık ki, yeryüzünde miydik, gökyüzünde miydik anlayamadık derler. Prens Vladimir de, bunun üzerine, tercihini Hristiyanlığın Ortodoksluk mezhebinden yana

kullanarak putperestliği yasaklar ve Ortodoksluğu devletin resmi dini olarak ilan eder (Bu olay, 988 yılında gerçekleşir. Bu yıl da bu olayın 1030. Yıldönümü törenleriyle geçiyor. Doğu Slavlarının Hristiyanlığı kabulünden yaklaşık 200 yıl sonra o dönemlerin tarihini yazan Rahip Nestorun kitabı, yukarıda sözünü ettiğimiz Müslüman ve Musevi temsilcilerin Vladimirle görüşmelerini bire bin katarak anlatan ilginç bir eserdir).

Doğu Slavlarının Hristiyanlığı kabulünden itibaren kilise, Rus ve Ukrayna halklarının tarihinde önemli roller oynadı. Kiev Prensliği döneminde bir prens öldüğünde, yeni prensin kim olacağının belli olmadığı durumlarda metropolit (patrikten sonraki en üst düzey dini görevli), prens vekili olarak ülkeyi yönetiyordu. Kiev Prensliğinin 1200lü yıllarda Türk-Moğol kuvvetlerinin saldırılarıyla yıkılmasından sonra bugünkü Rus ve Ukrayna topraklarında siyasi birlik parçalanınca, kilise, Rusların birlik ve bütünlüğünü sağlayan en önemli kurum haline geldi. İlk başlarda Kievde görev yapan metropolit, sonraki yüzyıllarda önce Vladimir kentine, daha sonra da, Moskovaya taşındı ve böylelikle, Moskova Prensliğinin diğer Rus prensliklerine karşı üstünlük kazanmasında büyük rol oynadı. Metropolitin ilk başlarda unvanı, Kiev Metropoliti idi. Moskovaya geçtikten bir süre sonra ise, önce Moskova ve bütün Rusya metropoliti unvanını aldı. 1589 yılındaysa, Boris Godunovun hükümdarlığı döneminde, Fener Patriği Moskovaya davet edildi, Osmanlı yönetimi altında maddi sıkıntı içinde olduğunu söyleyen patriğe maddi yardımlar yapıldı ve karşılığında Fener Patrikhanesi, Moskova Kilisesini, patriklik makamına yükseltti.

Bugünkü Ukrayna topraklarıysa, Kiev Prensliğinin yıkılmasından bir süre sonra önce Litvanya, daha sonra ise (1600lerin ortalarına kadar), Polonya egemenliğine girdi. Buralarda birkaç kez Kiev Metropolitliği yeniden kurulduysa da, Ruslar, 988 yılında temeli atılan Kiev Metropolitliğinin varisinin Moskova Kilisesi olduğunu öne sürmektedirler. Bir taraftan Ruslar, Moskova Patrikhanesinin 988de kurulan kilisenin kesintisiz bir şekilde varisi olduğunu (haleflik-seleflik ilişkisinde bir kesintinin olmadığını) söyleyerek, Ukraynanın Moskovanın ruhani alanına girdiğini savunur. Ortodoks Kiliselerinde, Protestanlardan farklı olarak, yoktan yeni bir kilise kurduğunu ilan etmek, söz konusu değildir; kurulacak kilisenin diğer Ortodokslar tarafından meşru kabul edilebilmesi için, ya Fener Patrikhanesi, ya da diğer Ortodoks kiliselerinin çoğunluğu tarafından tanınması ve bu kilisede İsanın havarileri zamanından beri rahipliğin selef-halef ilişkisi içinde devredildiğinin ortaya konması gerekir. O nedenle, Rusların bu konudaki iddiası, güçlü bir iddiadır. Buna karşılık, Ukrayna milliyetçileri, Moskova Kilisesinin 1300lü yıllarda Kiev isminden vazgeçtiğini, böylelikle bugün 988de kurulmuş Kiev Metropolitliğinin halefi olduğunu iddia edemeyeceğini söyler.

Moskova: Bizansın Varisi Biziz

988de Hristiyanlığın resmen kabullünden itibaren Bizans, bugünkü Rusya ve Ukrayna topraklarını hem kültürel, hem de siyasi olarak etkisi altına alır. Ne var ki, Moskova Prensliğinin 1300lerden itibaren güçlenmeye (ve diğer Rus prensliklerini egemenliği altına almaya) başlamasıyla birlikte, bu etki zayıflar. 1400lü yıllarda Osmanlıların İstanbulu fethetme ihtimalinin belirmesi üzerine, Batı Avrupadan yardım almak isteyen Bizans imparatorlarının girişimiyle İstanbul Kilisesi Romaya bağlandığını ilan edince, Moskova ile

İstanbul arasındaki ilişkiler tümden kopar. 1400lerin sonlarında, Moskova Prensi III. İvan zamanında Moskova Kilisesi, Moskovanın Üçüncü Roma olduğu iddiasını ortaya atar. (III. İvan, son Bizans İmparatoru XI. Konstantinin yeğeni Prenses Sofiya ile evlenir. Bu evlilikten çocukları olmasa da, Rus çarları, Bizansla akraba olduklarını iddia etmeye başlar) Buna göre, dünyada üç tane Roma vardır. Birincisi, bildiğimiz Roma şehri ve Büyük Roma İmparatorluğu, ikincisi İstanbul/Konstantinopolis (Bizans İmparatorluğu), üçüncüsü de, Moskovadır. Birinci Roma, Hristiyanlıktan sapmış, Tanrı da ceza olarak Romayı barbarlara vermiştir. İkinci Roma da (Bizans) Hristiyanlıktan sapmış ve Tanrı ceza olarak İstanbulu Türklere vermiştir. Hristiyanlıkta üç sayısı kutsal bir sayı olduğu için (Kutsal Üçlü Birlik), dördüncü bir Roma olmayacak ve Moskova kıyamete kadar Roma İmparatorluğunun (ve Bizansın) varisi ve dünyadaki Ortodoksların koruyucusu olacaktır. (Bugün Rusyanın simgesi olan çift başlı kartal da, Bizans İmparatorluğunun simgesidir ve III. İvanın Bizanslı prensesle evliliğinden itibaren kullanılmaya başlanmıştır). Böylelikle, Rus Kilisesi (ve tabii, Moskova yönetimi), kendisini İstanbul Kilisesinin üzerinde görmeye başlamıştır.

İstanbulun Türkler tarafından fethedilmesinden sonra, Fatih Sultan Mehmet, Rum Patrikhanesine, o zamana kadar sahip olmadığı yetkileri vererek, Ortodoks mezhebine mensup Osmanlı tebaasının hem dini hem de dünyevi alanda idarecisi haline getirdi. Öte yandan, İstanbuldaki patrikhane, özellikle 1500lerin sonları ve 1600lerde parasal sıkıntılar içine girince, Rus Çarları, Fener Patrikhanesine parasal yardımda bulundular; karşılığında da, Moskova Kilisesinin patrikhane statüsüne yükseltilmesi başta olmak üzere, çeşitli konularda Rum Patrikhanesinden tavizler kopartacaktı.

Rusya, 1600lerin ortalarından itibaren, bugünkü Ukrayna topraklarını denetimi altına almaya başladı. 1686 yılında da, Rus Kilisesi, Ukraynayı kendi alanına dâhil etti. Dönemin Fener Rum Patriği IV. Dionisios buna onay verdiyse de, yerine gelen patrik ve Fener Patrikhanesi Sinodu, bu kararı geçersiz ilan etti. Belirtmek gerekiyor ki, Fener Rum Patriği IV. Dionisosun verdiği kararın geçerli olup olmadığı, bugün Moskova Patrikhanesi ile Ukraynalı milliyetçi rahipler ve Fener Patrikhanesi arasında tartışılan bir konu olmayı sürdürüyor. Ukraynanın hangi kilisenin ruhani alanında olacağı konusu da, 1686 yılındaki bu kararın meşruluk derecesi ile yakından bağlantılı bir konudur.

Soğuk Savaş ve Kiliseler

Fener ve Moskova patrikhanelerinin asıl karşı karşıya geldiği dönem, İkinci Dünya Savaşı sonrasıdır. Bilindiği üzere 1917 yılındaki Ekim Devrimi sonucunda eski Çarlık Rusyası topraklarında kurulan Sovyet yönetimi, daha ilk baştan, din kurumuna şüpheyle yaklaşıyordu. Öte yandan, Sovyet Devriminin lideri Lenin, din kurumunun zamanla kendiliğinden ortadan kalkacağını düşünmüş ve pek zor kullanma yoluna gitmemişti. Ancak, 1924te Leninin ölümüyle yerine gelen Stalin, 1920li yıllar boyunca dini eğilimlerin azalmadığını görünce, 1930lardan itibaren, dini zor kullanarak ortadan kaldırma yoluna gitti. On binlerce rahip kurşuna dizilir veya sürgüne gönderilirken, on binlerce kilise de, kapatıldı veya yıkıldı. Ne var ki, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Stalin, dine yönelik yoğun baskı politikası uygulamanın ters sonuçlarının olacağını gördü ve bu politikayı yumuşatma yoluna gitti. Bundan da ötede, özellikle Almanların savaşı kaybedeceği belli olduktan

sonra, Doğu Avrupaya ve Balkanlara Sovyetler Birliğinin mi yoksa İngiliz-Amerikan ittifakının mı egemen olacağı konusu gündeme gelmişti. Stalin, savaştan sonra Doğu Avrupa ve Balkanlara egemen olmak istiyor, fakat bunun sadece komünizm propagandası yaparak halledilemeyeceğini görüyordu. Bu nedenle, bu ülkeleri dini açıdan da etki altına almak amacıyla, 1943 yılında, Moskova Patrikhanesini yeniden kurdurdu (bunun öncesinde, 18 yıldır yeni patrik seçilmemişti).

Sovyetler Birliğinin Doğu Avrupada etki kurmak için dine başvuracağını gören ABD de, o dönemde Fener Rum Patriği olan, fakat sol eğilimli olan V. Maksimosu istifa ettirterek, yerine, ABD Ortodokslarının başı (başpiskopos) Athenagorasın Fener Patriği seçilmesini sağladı. Athenagoras, 1949 yılında, ABD Başkanı Trumanın özel uçağıyla İstanbula gelecek ve bir gün içinde Türk vatandaşlığına geçirilip hemen ardından patrik seçilecekti (Patrik Athenagoras, yıllar sonra verdiği bir mülakatta, ben, Truman Doktrininin dini ayağını oluşturuyordum diyecekti). Böylelikle Fener Patrikhanesi ile Moskova Patrikhanesi, Soğuk Savaşın dini cephesini oluşturdular. İki kilise arasındaki bu güç mücadelesi, Soğuk Savaştan sonra da devam etti. 1990lı yıllarda, eski Doğu Bloku ve eski Sovyet coğrafyasında ABD ile Rusya arasında nüfuz mücadelesi yaşanırken, Fener Patrikhanesi ABD; Moskova Patrikhanesi ise, Rusya yönetimi ile paralel şekilde hareket etti. Günümüzde de iki kilise, sözü geçen devletlerin dış politikalarına paralel şekilde hareket ediyor. (ABDnin sürekli olarak Türkiyeye Fener Patrikhanesinin ekümeniklik statüsünü tanıması, yani sadece Türkiyedeki Rum cemaatinin değil de bütün Ortodoksların lideri olduğunu kabul etmesi konusunda telkinlerde bulunması, Türkiyedeki Rum vatandaşların insan haklarıyla ilgili bir konu değil, doğrudan doğruya ABDyle Fenerin Doğu Avrupa politikalarıyla bağlantılı bir konudur. Fener Patrikhanesinin diğer Ortodoks kiliseler üzerinde yetki sahibi olup olmamasının İstanbuldaki Rum vatandaşların mülkiyet hakları veya din ve inanç hürriyetleriyle bağlantılı bir konu olmadığı, meseleye dikkatle bakıldığında, rahatlıkla görülür).

Soğuk Savaş Sonrasındaki Çatışmalar

Fener Patrikhanesi ile Moskova Patrikhanesi arasında Soğuk Savaş sonrasındaki ilk önemli çatışma, 1990lı yılların sonunda, Estonya Ortodoks Kilisesi nedeniyle çıktı. 1920li yıllarda Fener Patrikhanesi tarafından kurulan Estonya Ortodoks Kilisesi, 1940larda Estonyanın Sovyetler Birliğinin eline geçmesinden sonra Moskova Patrikhanesine bağdalanmış ve Fener Patrikhanesi, 1978 yılında, bu bağlanmayı tanımıştı. Fakat SSCBnin dağılıp Estonyanın bağımsız olmasından sonra, Fener Rum Patrikhanesi, 1978deki bu kararını iptal ederek, Estonya Ortodoks Kilisesini yeniden kendisine bağlama girişiminde bulundu. Rusyadan her alanda kopup AB ve NATOya uyum sağlamak isteyen Estonya yönetimi de, bu konuda Fener Patrikhanesinin desteğini istemişti. Fakat bu olay nedeniyle, Moskova Patrikhanesi ile Fener Rum Patrikhanesinin ilişkileri, kopma noktasına geldi. Sonunda iki patrik, 1997 yılında Odessada buluşarak, konuya çözüm buldular ve Estonyada biri Fenere, diğeri ise Moskovaya bağlı iki Ortodoks kilisesinin kurulmasına karar verildi. Bu noktada şuna dikkat çekmek gerekir ki, Estonyanın nüfusu sadece 1 milyon 300 bindir ve nüfusunun önemli kısmı ateist; bir dine mensup olanların çoğunluğu da, Protestan mezhebine mensuptur (Yani, Fener ile Moskovanın 1990larda ilişkilerini kopma noktasına

getiren mesele, küçük bir ülkenin nüfusunun çok küçük bir bölümüne ilişkin bir meseleydi). Ek olarak, Estonyanın Rusya açısından taşıdığı önem, Ukraynanın taşıdığı öneme göre daha azdır. Bu durumda bile iki kilisenin ilişkileri kopma noktasına geldiyse, Ukrayna gibi Rusya açısından çok büyük önem taşıyan ve Rus Ortodoks Kilisesinin cemaatinin önemli bölümünün bulunduğu Ukrayna nedeniyle çıkacak bir gerginliğin çok daha büyük gerilimlere yol açacağı, tahmin edilebilir.

Moskova, Fenere Nasıl Bakıyor?

Yukarıda aktarmaya çalıştığımız tarihsel gelişmelerin sonucu olarak, Rus Ortodoks Kilisesinin Fener Patrikhanesine yaklaşımını, şöyle özetleyebiliriz: Ruslar, Hristiyanlığı Bizanstan aldıkları için, Fener Rum Patrikhanesine tarihsel açıdan saygı duyuyorlar ve Fener Rum Patrikhanesinin Ortodoks dünyasında onursal olarak birinci olduğunu söylüyorlar. Fakat bu birinciliğin tamamen onursal olduğunu, Fenerin Ortodoks dünyasında kesinlikle Vatikanın Katolik dünyasında sahip olduğu türden yetkilere sahip olamayacağını ifade ediyorlar. Bunun dışında, Ruslar, bir zamanlar Feneri Türklere karşı himaye eden, onların var olmasını sağlayan, biziz. Fenerin maddi sıkıntı içinde olduğu zamanlarda ona her türlü yardımı yapan da biziz diyerek, asıl güç merkezinin kendileri olduğunu vurguluyor. Ek olarak, Fenerin cemaatinin günümüzde sadece İstanbulda birkaç bin kişilik Rum Ortodoks ile sınırlı olduğunu, buna karşılık Moskova Patrikhanesinin iki yüz milyona yakın bir cemaatle, Ortodoks dünyasının en büyük kilisesi olduğunu dile getiriyor. İşte bu açıdan, Ukraynada milli bir kilise kurulup bunun Fener ve diğer Ortodoks kiliseleri tarafından tanınması, 40 milyon civarında Ukraynalının Moskovanın ruhani alanından tamamen çıkmasına neden olacak ve Rus Ortodoks Kilisesinin liderlik iddialarına epey önemli bir darbe indirecektir.

Meselenin önemli bir boyutu da, Ukrayna iç siyasetine ilişkindir. Zira Ukraynanın 27 yıllık bağımsızlık tarihinde meydana gelen iki adet Batı yanlısı ihtilalin ikisinde de (birincisi 2004 yılı sonunda patlak veren Turuncu Devrim, diğeri ise 2014te meydana gelen ihtilal), Ukraynadaki Batı yanlısı kiliseler rol oynamıştı. Ukraynadaki seçim dönemlerinde de, özellikle 2014 yılına kadarki dönemde, milliyetçi papazlar Batı yanlısı ve milliyetçi siyasetçileri; Rusya yanlısı papazlar ise, Rusya yanlısı siyasetçileri desteklemişlerdir. 2014 yılındaki Batı yanlısı ihtilalin ardından Rusya Kırımı ele geçirip Ukraynanın doğusundaki ayrılıkçılara destek vermeye başladıktan sonra Ukraynada Rusya lehine açıklama yapmak vatana ihanet sayıldığı için, o tarihten beridir siyasetçilerden hiçbiri, açıkça Rusya yanlısı tavır takınamıyor ve Moskova Patrikhanesinin Ukrayna Metropolitliği, eskisi kadar açık tavır gösteremiyor. Buna karşılık, Moskova Patrikhanesine bağlı bazı rahiplerin Ukraynanın doğusundaki ayrılıkçılara destek vermesi, bu kilisenin Ukraynadaki durumunu zorlaştırdı. Bugünlerde her ne kadar Ukraynalı devlet adamları, milli kilise kurulmasının Moskova Patrikhanesinin Ukrayna Metropolitliğinin yasaklanması anlamına gelmeyeceğini söyleseler de, ülke genelindeki şartlar düşünüldüğünde, şu anda Moskova Kilisesinin denetiminde olan manastır ve kiliselerin pek çoğunun bir şekilde bu milli kiliseye geçeceği ve Moskova Patrikhanesine bağlı olan Ukraynalı rahiplerden pek çoğunun bu yeni kiliseye geçeceğini tahmin etmek, zor değil. Böylelikle Rusya, Ukrayna üzerindeki en önemli etki araçlarından birinden mahrum kalmış olacak.

Peki, Fener Patrikhanesi, 2008 yılında Ukraynada milli kilise kurulmasına destek vermezken, neden bu yıl böyle bir adım atacağı yönünde mesajlar veriyor? Bunun da birkaç nedeni var. Birincisi, 2008 yılında Ukraynada hem Rusyaya sempatisini açıkça belli edenlerin, hem de Moskova Patrikhanesine bağlı olanların oranı, çok daha fazlaydı. 2014 yılında Rusyanın Kırımı ele geçirmesi ve Doğu Ukraynada Rus yanlısı eğilimlerin güçlü olduğu Donetsk ve Luganskın Rus yanlısı ayrılıkçıların denetimine geçmesi, buralarda yaşayan ve Ukraynadaki Rus yanlısı liderlere ve akımlara destek veren milyonlarca kişinin Ukrayna siyasetinin dışında kalmasına neden oldu (dolayısıyla, Ukrayna yönetiminin denetimindeki bölgelerde, Rus karşıtı ve Batı yanlısı kesimlerin ağırlığı arttı). Ayrıca, Rusyanın Ukraynada saldırgan ülke olarak kabul edildiği şartlarda, Rusya yanlısı olan kesimlerin de pek çoğu, yukarıda belirttiğimiz üzere, tavrını açıkça gösteremiyor. Bu da, Fenerin girişimi açısından ortamın 2008 yılına göre çok daha uygun olması anlamına geliyor. Diğer taraftan, Fener ile Moskova arasında ipler, 2016 yılında koptu. İki yıl önce Fener Patrikhanesinin Giritte düzenlediği ve bin yıldan sonraki ilk Ortodoks Konsülü olacağını söylediği toplantıya Moskova Patrikhanesinin katılmaması ve Fenerin kendi liderlik iddialarını güçlendirecek böyle bir girişimi desteklemek yerine karşı çıkması, iki kilisenin ilişkilerini, hiç olmadığı kadar kötüleştirdi. Bu nedenle bazı uzmanlar, Fener Patrikhanesinin Moskovadan bir şekilde intikam alacağını söylüyor.

Ukraynalı siyasi gözlemcilerin de ifade ettiği üzere, önümüzdeki yıl Ukraynada cumhurbaşkanlığı sçeimlerinin gerçekleşecek olması nedeniyle, Ukrayna Cumhurbaşkanı Petro Poroşenko, milliyetçi kesimlerin desteğini yeniden kazanmasını sağlayacak böyle bir konuda somut sonuç elde etmek istiyor ve çabalarını buna odaklamış durumda.

Sonuç olarak, gerek Ortodoks dünyasında, gerekse eski Sovyet coğrafyasında bizi epey sıcak günlerin beklediğini söyleyebiliriz.

Fotoğraf: http://www.pappaspost.com

Yazar hakkında :

Atıfta bulunmak için: BERKTAY, Deniz. 2026. "FENER - MOSKOVA SAVAŞI'NDA YENİ ETAP - 08.08.2018." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Blog No.2018 / 51. Ağustos 09. Erişim Kasım 10, 2026. https://mail.avim.org.tr/Blog/FENER-MOSKOVA-SAVASI-NDA-YENI-ETAP-08-08-2018

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır